



Naam student: CLEO DOEVE
Opdrachtgever: Lydia Sulman

DE CKV-ATELIERS GEOPTIMALISEERD

Een beschrijvend onderzoek over hoe de
bovenbouwleerkrachten van de basisschool het
CKV-atelieraanbod aan kunnen laten sluiten bij de
leerwensen van hun leerlingen

Samenvatting

Sinds drie jaar worden er zes keer per jaar gedurende twee tot drie weken per jaar ateliers georganiseerd voor alle leerlingen op de basisschool. De ateliers worden op verschillende plekken binnen de school georganiseerd; in klaslokalen en in de grote gemeenschappelijke hal van de school. Van tevoren bedenken leerkrachten en vrijwilligers een aanbod uit verschillende kunstzinnige opdrachten. Leerlingen mogen dan kiezen waar zij zich in verder willen ontwikkelen.

Het CKV-aanbod is weinig gevarieerd ten opzichte van het jaar daarvoor en ten opzichte van de activiteiten onderling, wat leidt tot ongemotiveerde leerlingen. De oorzaak hiervan is dat leerkrachten terugvallen op een aanbod dat ze al kennen en kunnen.

Het programma Cultuureducatie met kwaliteit (z.d.), een fonds dat in 2015 door de Rijksoverheid is opgericht om cultuureducatie op basisscholen te verbeteren, herkent dit probleem. Zij beschrijven hoe basisschoolleerkrachten naast alle verplichte vakken 'ook nog' CKV moeten geven terwijl zij het gevoel hebben hier geen tijd en inspiratie voor te hebben, en dat dit ten koste gaat van de kwaliteit van de CKV-lessen (z.d.). De school is daarom benieuwd naar wat de leerlingen zouden willen leren en ontwikkelen, zodat er meer inzicht komt in hoe ze dit als school zo goed mogelijk kunnen faciliteren, en wat de leerkrachten nodig hebben om een gewenst CKV-aanbod te creëren. Dit onderzoek richt zich op de bovenbouw van de basisschool. Dit zijn de groepen 6a, 6b, 7, 7/8 en 8 en hun leerkrachten. De hoofdvraag van dit onderzoek is daarom: *Hoe kunnen de bovenbouwleerkrachten van de basisschool het CKV-atelieraanbod aan laten sluiten bij de leerwensen van hun leerlingen?*

De verwachting is dat de leerlingen in de bovenbouw meer willen leren over een creatief medium dat aansluit bij de belevingswereld van jongeren, zoals hiphopmuziek, popmuziek en media. De verwachting is dat leerlingen minder geïnteresseerd zijn in kunstbeschouwing, aangezien dit een meer theoretisch karakter heeft. De verwachting is dat de leerkrachten van de basisschool enerzijds onzeker zijn over hun creatieve vaardigheden en anderzijds ervaren dat zij te weinig tijd hebben om CKV voor te bereiden, en daarom vasthouden aan het oude aanbod. Dit zorgt voor een vicieuze cirkel; door te weinig tijd ontwikkelen ze zich niet verder op dat vlak, waardoor hun onzekerheid in stand wordt gehouden. De verwachting is dat dit doorbroken kan worden als zij meer voorbereidingstijd krijgen en daarnaast praktische bijscholing krijgen in CKV.

Er is gekozen voor een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Kwalitatief omdat de leerkrachten geïnterviewd worden en kwantitatief omdat de leerlingen geënquêteerd worden.

Uit de resultaten blijkt dat 82,4% van de bovenbouwleerlingen meer wil leren over media, gevolgd door beeldende vorming (vooral tekenen) met 77,7%, cultureel erfgoed bezoeken met 68,6%, muziek maken 56,5% (en dan met name leren zelf een rap maken), toneelspelen 53,7%, kunst beschouwen (50%) en dansen (32,4%). Leerkrachten gaven in het interview aan dat zij de SLO-doelen van kunstzinnige oriëntatie niet kennen als gevolg van tijdgebrek, dat zij de ateliers graag samen willen geven en dat zij niet weten over welke materialen de bovenbouw beschikt. De conclusie is dat de leerwensen van de bovenbouwleerlingen voornamelijk liggen op het gebied van media, maar dat zij ook de andere onderdelen van CKV interessant vinden, en dat de leerkrachten behoefte hebben aan 1) meer tijd, 2) meer samenwerking en 3) meer kennis over CKV en 4) een centrale plek voor de materialen. De aanbevelingen zijn gericht op het aanbieden van de verschillende CKV-onderdelen (met name media), voorbereidingstijd voor leerkrachten, de mogelijkheid voor leerkrachten om de ateliers samen te geven, het creëren van een vaste, overzichtelijke ruimte voor de materialen en op vervolgonderzoek om de leerwensen in de onderbouw en middenbouw ook in kaart te brengen. Een kritische noot van dit onderzoek is dat niet alle leerlingen goed zijn voorbereid op de verschillende CKV-(sub)onderdelen van de enquête omdat een aantal leerlingen niet de CKV-PowerPoint heeft gezien. Dit kan de resultaten hebben beïnvloed. Daarnaast is het interview van leerkracht 3 telefonisch afgenomen, waardoor de onderzoeker minder aandacht had om kritisch te luisteren en door te vragen, met als gevolg dat sommige vragen niet goed geïnterpreteerd zijn.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Hoofdstuk 1 Introductie	3
1.1 Aanleiding van het onderzoek	3
1.2 Context.....	3
1.3 Probleemstelling.....	4
1.4 Theoretisch kader.....	4
1.5 Dit onderzoek	8
1.5.4 Praktijkonderzoeksvragen	9
1.5.5 Verwachting.....	9
Hoofdstuk 2 Methode	10
2.1 Dataverzameling	10
2.2 Beschrijving van de onderzoeksgroep	10
2.3 Operationalisatie	11
2.4 Procedure afname meetinstrumenten:	14
2.5 Data-analyse	15
2.6 Betrouwbaarheid en validiteit	15
Hoofdstuk 3 Resultaten.....	17
3.1 Resultaten enquête.....	17
3.2 Resultaten interview.....	21
Hoofdstuk 4 Discussie.....	23
4.1 Conclusie	23
4.2 Discussie	24
4.3 Aanbevelingen.....	25
Bronnen	27

Hoofdstuk 1 Introductie

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Sinds drie jaar worden er zes keer per jaar gedurende twee tot drie weken ateliers georganiseerd voor alle leerlingen op de basisschool. De ateliers worden op verschillende plekken binnen de school georganiseerd; in klaslokalen en in de grote gemeenschappelijke hal van de school. Van tevoren bedenken leerkrachten en vrijwilligers een aanbod uit verschillende kunstzinnige opdrachten. Leerlingen mogen kiezen waar zij zich in verder willen ontwikkelen.

De ateliers zijn in het leven geroepen omdat ze op de basisschool merkten dat kunst en cultuur er vaak bij inschoot; er werd weinig mee gedaan omdat leraren zich vooral op de hoofdvakken taal en rekenen richtten.

de basisschool besloot om met ateliers te werken zodat kinderen kennismaken met nieuwe onderwerpen en activiteiten, maar ook zodat leerlingen zich kunnen verdiepen in een onderdeel dat hen aanspreekt.

De ateliers zijn groepsoverstijgend, wat inhoudt dat kinderen uit verschillende leerjaren samen hun interesses volgen.

Het was de bedoeling dat er, naast expressieve, artistieke of muzikale activiteiten ook onderdelen zoals techniek, koken en dans aan bod komen. Kortom: een gevarieerd aanbod. In de praktijk pakte dit echter anders uit. Leraren vallen bij hun atelieraanbod vaak terug op hun aanbod van het jaar daarvoor, en daarnaast is het aanbod weinig gevarieerd. In 2019 bestond het CKV-aanbod uit:

- zeven beeldende activiteiten: kleien, mozaïek, vouwen, pop-up kaarten maken, 3D luchtballonnen maken, armbandjes knopen en kleding maken d.m.v. naaien en breien.
- twee dansactiviteiten; algemene dans en jazzbalet,
- één bakactiviteit.

Daarnaast werden er twee activiteiten gegeven die niet onder een creatief medium vielen, namelijk schaken en vissen. Het CKV-aanbod is weinig gevarieerd ten opzichte van het jaar daarvoor en ten opzichte van de activiteiten onderling, wat leidt tot ongemotiveerde leerlingen. De Intern Cultuurcoördinator van de basisschool (afgekort ICC'er) vertelde dat sommige leerkrachten kiezen voor het oude aanbod omdat ze werkdruk ervaren; andere schoolvakken hebben immers ook tijd en voorbereiding nodig. Door van het oude aanbod gebruik te maken hoeven de leerkrachten weer iets minder voor te bereiden. Het programma Cultuureducatie met kwaliteit (z.d.), een fonds dat in 2015 door de Rijksoverheid is opgericht om cultuureducatie op basisscholen te verbeteren, herkent dit probleem. Zij beschrijven hoe basisschoolleerkrachten naast alle verplichte vakken 'ook nog' CKV moeten geven terwijl zij het gevoel hebben hier geen tijd en inspiratie voor te hebben, en dat dit ten koste gaat van de kwaliteit van de CKV-lessen (z.d.).

De ICC'er vraagt zich af of werkdruk de enige reden is, of dat er nog andere factoren meespelen, zoals bijvoorbeeld onzekerheid onder leerkrachten over de eigen creativiteit.

1.2 Context

De basisschool valt binnen het schoolbestuur VCOG: Vereniging voor Christelijk Onderwijs Groningen. Hieronder vallen 11 scholen en één samenwerkingschool, allen gesitueerd in de gemeente Groningen. De basisschool is gelegen in de wijk Lewenborg, een relatief groene wijk in het oosten van de stad Groningen. Volgens Basismonitor Groningen (2020) hebben relatief veel kinderen in deze wijk 'achterstandsgewicht'. Het achterstandsgewicht van een leerling wordt berekend op basis van het opleidingsniveau van de ouders, omdat dit van invloed is op de ontwikkeling van de economische, sociale en culturele prestaties van de leerlingen (Posthumus, Scholtus & Walhout, 2020). De wijk bestaat uit zowel koophuizen als sociale huurwoningen, wat zorgt voor een gemêleerde inwonersgroep (Basismonitor Groningen, 2020). Als gevolg hiervan zijn ook de leerlingen op de basisschool gemêleerd. De context van het onderzoek omvat de bovenbouw; de groepen 6a, 6b, 7, 7/8 en 8.

1.3 Probleemstelling

Leerlingen zijn ongemotiveerd door het weinig variërende- en verdiepende CKV-aanbod omdat leerkrachten terugvallen op een aanbod dat ze al kennen en kunnen. De school is daarom benieuwd naar:

- 1) wat de leerlingen zouden willen leren en ontwikkelen, zodat er meer inzicht komt in hoe ze dit als school zo goed mogelijk kunnen faciliteren, en;
- 2) wat de bovenbouwleerkrachten nodig hebben om een gewenst CKV-aanbod te creëren.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom:

Hoe kunnen de bovenbouwleerkrachten van de basisschool het CKV-atelieraanbod aan laten sluiten bij de leerwensen van hun leerlingen?

Het doel van het onderzoek is om met het beantwoorden van de hoofdvraag leerkrachten aanbevelingen te geven die inzicht geven in wat de leerlingen willen leren bij de CKV-ateliers. Om dit te realiseren zullen de onderzoeksresultaten- en aanbevelingen aan het eind van het onderzoek gepresenteerd worden aan het team van de basisschool.

De volgende deelvragen zullen in het theoretisch kader worden beantwoord:

- Wat is CKV en hoe wordt het vormgegeven op de basisschool?
- Welke toegevoegde waarde heeft CKV voor leerlingen in het basisonderwijs?
- Waar lopen leerkrachten tegenaan in de uitvoering van het CKV-onderwijs en wat hebben zij nodig om CKV-onderwijs te geven?

1.4 Theoretisch kader

In het theoretisch kader wordt door middel van literatuuronderzoek antwoord gegeven op de deelvragen zoals beschreven bij 'probleemstelling' in het vorige hoofdstuk.

1.4.1 Wat is CKV en hoe wordt het vormgegeven op de basisschool?

Het begrip 'CKV'

Het begrip CKV staat voor Culturele- en Kunstzinnige Vorming (Kunst & Cultuur, 2020). Vanuit de literatuur kan binnen dit begrip een tweesplitsing gevonden worden tussen cultuuronderwijs en kunstzinnige vorming. Volgens het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (z.d.), hierna afgekort als LKCA, is cultuuronderwijs gericht op het algemeen vormend onderwijs in kunst, erfgoed en media. Bij kunstzinnige vormgeving daarentegen gaat het specifiek om het vormgeven- en uitwerken van een opvatting, idee of voorstelling door middel van een kunstzinnig medium zoals schilderen, dans, drama, tekenen of muziek maken (Z.d.).

In dit onderzoek spreken we over CKV in de ruimste zin van het woord; de term CKV wordt als overkoepelend begrip voor zowel cultuuronderwijs als kunstzinnige vorming bedoeld. Hier is voor gekozen omdat dit het beste aansluit bij wat de leerlingen op de basisschool moeten leren volgens de landelijke leerlijnen van kunstzinnige oriëntatie (SLO, 2020), maar ook omdat de CKV-ateliers erop gericht zijn dat leerlingen ontdekken en ervaren waar hun talenten en interesses liggen, en dat gaat het makkelijkst met een ruim aanbod (de basisschool, 2019).

CKV op de basisschool

Het landelijk expertisecentrum Stichting Leerplan Ontwikkeling, hierna afgekort als SLO, beschrijft de kerndoelen waar leerlingen aan het eind van de basisschool aan moeten voldoen op het gebied van kunstzinnige oriëntatie:

- 54 De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om ermee te communiceren

- 55 De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren
- 56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. (SLO, 2020).

Het is de taak van de basisschool om ervoor te zorgen dat leerlingen bovenstaande kerndoelen behalen. Maar basisscholen mogen zelf weten hoe ze invulling geven aan de kerndoelen (SLO, 2020). Dit maakt dat er een grote diversiteit is in het CKV-aanbod van scholen. Gemiddeld wordt er op de basisscholen in Nederland anderhalf uur per week aan kunstzinnige oriëntatie besteed in de groepen 3 t/m 8, en het meeste tijd wordt besteed aan tekenen (Onderwijsinspectie, z.d.).

Eindniveau groep 8: bevorderende school- en leerlingkenmerken

In 2017 heeft de onderwijsinspectie een peilonderzoek gedaan onder groep 8 leerlingen om het eindniveau op het gebied van CKV-onderwijs inzichtelijk te maken (Cito, 2016). Ze richtten zich in het onderzoek op de kerndoelen 54, 55 en 56 en ze onderzochten leerlingen door middel van vragenlijsten en praktische opdrachten. In totaal deden 132 basisscholen en 3809 leerlingen aan het onderzoek mee. Uit de resultaten van dit onderzoek bleek dat er een groot verschil is in kennis en vaardigheden over cultureel erfgoed en kunst tussen de leerlingen onderling, en dat er een nog groter verschil is in het vermogen van leerlingen om hun gevoelens over kunst te verwoorden. Met kunst wordt hier het product van een creatief proces bedoeld, zoals een lied, schilderij, beeldhouwwerk, dans- en theatervoorstelling. Bij de praktische opdrachten is er gekeken in hoeverre leerlingen in staat zijn om zich uit te drukken door middel van een kunstzinnig medium, en het verschilt per opdracht en per leerling in hoeverre leerlingen hiertoe in staat zijn. Opvallend aan dit onderzoek is dat niet de school, maar de leerlingkenmerken bepalend zijn in hoeverre leerlingen kunstzinnig onderlegd zijn. Het verwachte brugklasniveau van de leerling, of een leerling laagopgeleide ouders heeft of niet en in hoeverre leerlingen buiten schooltijd met kunstzinnige activiteiten in aanraking komen had invloed op de uitkomst van de opdrachten. Wat verder opvallend is, is dat er in het onderzoek slechts één schoolkenmerk werd gevonden dat invloed heeft op de resultaten van de leerlingen, en dat is de aanwezigheid van een intern cultuurcoördinator (Cito, 2016).

1.4.2 Wat is de meerwaarde waarde van CKV?

De wereldwijde afname van creativiteit

Verschillende onderzoeken tonen aan dat er een algehele afname van creativiteit te zien is bij leerlingen in Azië, Amerika (Kyung Hee Kim, 2011) en Nederland (Onderwijsinspectie, z.d.). Met creativiteit wordt 'het scheppend vermogen' bedoeld (Van Dale, 2020), en om de creativiteit te meten is in Amerika in 1966 de Torrance Tests of Creative Thinking ontwikkeld. Deze test richt zich op originaliteit, flexibiliteit, uitwerking (van details) en *fluency*; wat zich het best laat vertalen als het vermogen om zinvolle en relevante ideeën te bedenken in bepaalde situaties. Opvallend is dat het creatief vermogen van Amerikaanse leerlingen tussen 1980 en 2011 significant is gedaald, en dat vooral jonge kinderen van 5 á 6 jaar oud hier het meest onder lijden. Ook in Nederland zijn sinds 1966 de resultaten van de leerlingen gedaald. In 2016 scoren de Nederlandse leerlingen lager op de kennistoets van muziek en hun tekeningen zijn schematischer en minder gedetailleerd dan in 1966. De verklaring die de onderwijsinspectie hiervoor geeft is dat leerkrachten zich meer focussen op rekenen en taal, dat leerkrachten te weinig kennis hebben van kunstzinnige vorming en dat leerkrachten te weinig tijd hebben om kwalitatief goed cultuuronderwijs te geven (Onderwijsinspectie, z.d.).

Kyung Hee Kim (2011), die onderzoek deed in Amerika, heeft een andere verklaring. Haar verklaring is dat de creativiteit van leerlingen afneemt door de 'toetscultuur'; leerlingen leren om zich te conformeren aan de heersende regels en om te memoriseren, maar niet om te experimenteren. Terwijl dat juist nodig is om creatief te zijn. Daarnaast leren leerlingen op school vaak dat er maar één juist antwoord op een vraag is, waardoor zij niet uitgedaagd worden om over andere

oplossingsmogelijkheden na te denken (Kyung Hee Kim, 2011). In Nederland is er een vergelijkbare trend te zien; basisscholen maken veel gebruik van toetsen om de voortgang van de leerlingen te monitoren. Toetsen op zich is dan ook niet verkeerd, aldus den Besten (2016), voorzitter van de PO-raad, de sectororganisatie van basis- en speciaal onderwijs. Maar het gevaar schuilt erin dat leerlingen teveel focussen op hun prestaties, op één juist antwoord geven, terwijl dat ten koste gaat van de creativiteit.

Cultuuronderwijs en creativiteit

Om de creativiteit van kinderen te stimuleren is goed CKV-onderwijs nodig. En, zoals eerder al is aangegeven, is een onderdeel daarvan cultuuronderwijs. De Rijksoverheid (z.d.) legt het belang van cultuuronderwijs voor kinderen in het basisonderwijs als volgt uit:

Cultuuronderwijs is onmisbaar voor de vorming van jonge mensen tot kritische volwassenen. Lessen in literatuur, theater, media of erfgoed zijn niet alleen leuk. Deze lessen zijn ook nodig voor de brede vorming van kinderen. Door cultuureducatie ontwikkelen kinderen hun talenten, maken zij kennis met schoonheid. Ook leren zij de waarde van kunst te begrijpen. Kunst zorgt voor historisch besef en daagt leerlingen uit om een creatieve, onderzoekende houding te ontwikkelen. (Rijksoverheid, z.d.).

Jet Bussemaker, voormalig minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap schreef in haar brief genaamd 'Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving,' dat gericht was aan de tweede kamer in 2013, dat cultuuronderwijs een belangrijke functie heeft voor kinderen en jongeren, omdat het hen stimuleert en in staat stelt om hun creativiteit te ontwikkelen; iets dat noodzakelijk is in de arbeidsmaatschappij van de 21^{ste} eeuw, waar innovatie en creativiteit een steeds grotere rol spelen.

Cultuuronderwijs en 21^{ste} eeuwse vaardigheden

Bussemakers uitspraak dat creativiteit een noodzakelijke vaardigheid is in de 21^{ste} eeuw wordt bevestigd door verschillende internationale onderzoeksprojecten die zich hebben beziggehouden met de vraag welke kennis en vaardigheden de leerlingen van nu nodig hebben voor de 21^{ste} eeuw (Thijs, Fisser & van der Hoeven, 2014). Uit deze studies zijn elf essentiële vaardigheden en competenties naar voren gekomen, waaronder het kritisch- en creatief denken en het probleemoplossend vermogen. Wetenschapsjournalist Mark Mieras (2012), die gespecialiseerd is in hersenonderzoek, bevestigt dat cultuuronderwijs aan kinderen een bijdrage kan leveren aan hun creatief denken en hun probleemoplossend vermogen. Volgens hem draagt kunst bij aan het opleiden van flexibele mensen.

Daarnaast beschrijft Mieras de effecten van kunst op de ontwikkeling van de hersenen van kinderen, wat hierna wordt toegelicht.

Kunstzinnige vorming

Muziek

Kinderen die muziek maken stimuleren tegelijkertijd hun auditieve cortex, wat een belangrijke rol speelt bij het leren lezen en schrijven (Mieras, 2012). Volgens arts en neurobioloog Swaab (2016) verbeteren muzieklessen het vermogen van kinderen om verbaal te redeneren, het kortetermijngeheugen, de verwerking van spraak en de taalvaardigheid. Ook Zuk, Benjamin, Kenyon & Gaab (2014) deden onderzoek naar de invloed van muzieklessen, maar dan op het gebied van de executieve functies. Executieve functies zijn 'regelfuncties', zoals het vermogen om (tijd) te plannen, te organiseren, door te zetten, om na te denken voor je iets doet, om je aandacht uit te stellen. Executieve functies zijn dan ook een belangrijkere voorspeller van academisch schoolsucces dan het IQ. Uit hun onderzoek kwam naar voren dat de executieve functies van volwassenen die als kind minimaal twee jaar muzikale training hadden gehad beter ontwikkeld waren dan van volwassenen die dat niet hadden gehad.

Hoogleraar Klinische Neuropsychologie Erik Scherder (2013) bevestigt dit, en voegt daar nog aan toe dat muziek bijdraagt aan vaardigheden die nodig zijn voor rekenen en taal. Daarnaast benoemt hij dat muziek bijdraagt aan de gezondheid op de lange termijn, omdat de hersenen een zogenoemde “cognitieve reserve” opbouwen, waardoor ze langer beschermd zijn tegen ouderdomsziektes (Scherder, 2013).

Beeldende vorming

Kinden die schilderen leren tegelijkertijd ook observeren, wat belangrijk is voor het ontwikkelen van een onderzoekende houding (Mieras, 2012). Maar dat is niet het enige.

Er is een onderzoek gedaan naar de invloed van tekenen en schilderen op het cortisolgehalte. Cortisol is het stresshormoon van het lichaam, en wanneer het lichaam langdurig een te hoog cortisolgehalte heeft kan dit leiden tot ziektes zoals een burn-out, hersenbeschadiging, overgewicht, etc. Ook kan een te hoog cortisolgehalte het afweersysteem verzwakken, waardoor het lichaam vatbaarder is voor infecties en ziektes en minder snel geneest (Psyned, z.d.). In het onderzoek, dat werd uitgevoerd door Kaimal, Ray & Muniz (2016) werden de cortisolwaardes van de participanten gemeten voor- en nadat zij 45 minuten lang visuele kunst hadden gemaakt, en uit de resultaten blijkt dat de cortisolwaardes na het maken van de visuele kunst significant lager waren dan daarvoor (Kaimal, Ray & Muniz, 2016).

Dans

Dat de cortisolwaardes dalen geldt overigens niet alleen voor tekenen en schilderen. Ook dansen zorgt hiervoor. Daarnaast vermindert dansen depressies, draagt dansen bij aan de conditie, de lenigheid en het uithoudingsvermogen en heeft dansen een positief effect op de hersenen. Het geheugen verbetert, de concentratie neemt toe en dans en drama verbeteren de communicatieve vaardigheden en vergroten de leerprestaties wanneer zij worden toegepast op de basisschool. Dit alles blijkt uit het rapport “What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being” van de World Health Organization (2019).

Drama

Voor drama geldt dat het naast de verbetering van de verbale communicatie ook positieve effecten heeft op het inlevingsvermogen, de taalverwerving en de sociale vaardigheden (Bosch & Dieleman, 2018).

1.4.3 Waar lopen leerkrachten tegenaan in de uitvoering van het CKV-onderwijs en wat hebben zij nodig om CKV-onderwijs te geven?

De afgelopen jaren heeft de overheid geïnvesteerd in de verbetering van CKV-onderwijs door middel van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit (hierna afgekort als CmK). Dit programma houdt zich bezig met het vergroten van de kwaliteit op basisscholen door 1) doorlopende leerlijnen voor kunstzinnige oriëntatie te creëren, 2) scholen en cultuurcentra meer te laten samenwerken, 3) de beoordeling van het vak te verhelderen en 4) leerkrachten bij te scholen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2020).

Elke twee jaar worden de resultaten van de investering in CmK gemonitord. Uit de monitor Cultuureducatie PO 2017-2018 (Nooij, de Graauw, van Essen & van den Broek, 2018) blijkt dat er positieve resultaten zijn behaald ten opzichte van de periode 2015-2016. Volgens de monitor is de expertise van de leerkrachten toegenomen op het gebied van CKV (en dan met name bij het medium beeldende kunst), bezit de helft van de scholen tegenwoordig een vakleerkracht en leerkrachten die gespecialiseerd zijn in cultuur, en besteedt één derde van de scholen geld aan deskundigheidsbevordering van leerkrachten op het gebied van CKV. Dat is een positieve ontwikkeling, maar tegelijkertijd is het nog niet goed genoeg. Want als de helft van de scholen over een vakleerkracht of een leerkracht die gespecialiseerd is in cultuur beschikt, betekent dat dus ook dat de andere helft van de scholen in Nederland hier nog niet over beschikt. Ook komt in een aantal

gevallen het CKV-onderwijs nog altijd niet van de grond. Leerkrachten noemen als oorzaak hiervoor dat zij (Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam, 2016):

- over te weinig tijd en onvoldoende materialen beschikken,
- dat ze een doorlopende leerlijn in hun CKV-les missen,
- niet de verbinding met de SLO-doelen weten te maken,
- te weinig kennis hebben van het creatieve proces
- dat er te weinig wordt samengewerkt met de vakleerkracht – mits de school daar over beschikt.

Daarnaast is een aantal leerkrachten onzeker over hun CKV-vaardigheden; ze denken dat ze niet creatief genoeg zijn en daarom besteden ze het vak liever uit aan de vakleerkracht of aan collega's (Hanzehogeschool, 2019). Volgens Bisschop Boele, lector Kunsteducatie aan de Hanzehogeschool en hoogleraar History, Culture and Communication aan de Erasmus Universiteit, hoeft CKV niet zo ingewikkeld te zijn als veel leerkrachten denken. Een liedje zingen, een filmpje kijken, alles valt onder- en draagt bij aan CKV-onderwijs.

Volgens Bisschop Boele is het vooral belangrijk dat de leerkracht (Hanzehogeschool, 2019):

- de leerlingen de ruimte geeft om te experimenteren zodat ze hun talenten ontdekken
- positief kijkt naar zijn eigen creativiteit
- zijn talenten bundelt met collega's
- met het team elkaars talenten benut
- gebruik maakt van anderen, zoals externe cultuurcentra en vakleerkrachten.

CmK is verlengd voor de periode tot en met 2020. Het programma zal zich in deze periode voornamelijk richten op de verdieping van het vak bij reeds participerende scholen, op het vergroten van deelnemende scholen, en op (meer) deskundigheidsbevordering van o.a. leerkrachten. En dat is belangrijk, want uit onderzoek blijkt dat de leerkracht allesbepalend is voor succesvol CKV-onderwijs (Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam, 2016).

1.5 Dit onderzoek

In het theoretisch kader is antwoord gegeven op de verkennende deelvragen. Hieronder volgt een samenvatting.

Wat is CKV en hoe wordt het vormgegeven op de basisschool?

Het begrip CKV staat voor Culturele- en Kunstzinnige Vorming (Kunst & Cultuur, 2020).

Cultuuronderwijs is gericht op het algemeen vormend onderwijs in kunst, erfgoed en media en kunstzinnige vormgeving is gericht op het vormgeven- en uitwerken van een opvatting, idee of voorstelling door middel van een kunstzinnig medium zoals schilderen, dans, drama, tekenen of muziek maken (LKCA, z.d.).

Basisscholen mogen zelf weten hoe ze invulling geven aan de kerndoelen die horen bij kunstzinnige oriëntatie, ofwel CKV. Dit maakt dat er een grote diversiteit is in het CKV-aanbod van scholen (SLO, 2020).

Wat is de meerwaarde waarde van CKV?

Cultuuronderwijs levert een bijdrage aan het creatief denken, de flexibiliteit en het probleemoplossend vermogen (Mieras, 2012). Ook kunstzinnige vorming heeft positieve effecten op de ontwikkeling van leerlingen. Muzieklessen verbeteren de taligheid, het kortetermijngeheugen en de executieve functies en hebben op de lange termijn een positief effect op de gezondheid (Scherder, 2013). Teken en schilderen verbetert het observatievermogen. Daarnaast zorgen tekenen, schilderen en dansen voor een afname van stress (Kaimal, Ray & Muniz, 2016). Dansen vermindert depressies, draagt bij aan de lichamelijke gezondheid, heeft een positief effect op het geheugen, de concentratie en de communicatieve vaardigheden en vergroot de leerprestaties (World Health Organization, 2019). Drama verbetert de verbale communicatie, het inlevingsvermogen, de taalverwerving en de sociale vaardigheden (Bosch & Dieleman, 2018).

Waar lopen leerkrachten tegenaan in de uitvoering van het CKV-onderwijs en wat hebben zij nodig om CKV-onderwijs te geven?

In een aantal gevallen komt het CKV-onderwijs niet van de grond, ondanks programma's vanuit de overheid om CKV te stimuleren. Leerkrachten noemen als oorzaak hiervoor dat zij (Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam, 2016):

- over te weinig tijd en onvoldoende materialen beschikken,
- dat ze een doorlopende leerlijn in hun CKV-les missen,
- niet de verbinding met de SLO-doelen weten te maken,
- te weinig kennis hebben van het creatieve proces
- dat er te weinig wordt samengewerkt met de vakleerkracht – mits de school daar over beschikt.

Daarnaast is een aantal leerkrachten onzeker over hun CKV-vaardigheden; ze denken dat ze niet creatief genoeg zijn en daarom besteden ze het vak liever uit aan de vakleerkracht of aan collega's (Hanzehogeschool, 2019).

1.5.4 Praktijkonderzoeksvragen

In bovenstaande literatuur wordt het belang van CKV op de basisschool weergegeven, en wordt aangegeven wat belemmeringen zijn voor leerkrachten om CKV-onderwijs te geven. De vraag is of dit ook geldt voor de leerkrachten van de basisschool. Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, worden de volgende praktijkvragen daarom onderzocht:

- Wat zijn de leerwensen van de leerlingen in de bovenbouw?
- Waar lopen de bovenbouwleerkrachten tegenaan bij de uitvoering van de CKV-ateliers en wat hebben zij nodig om het CKV-atelieraanbod te optimaliseren?

1.5.5 Verwachting

Praktijkvraag 1: Verwacht wordt dat de leerlingen in de bovenbouw een grotere interesse hebben in een creatief medium dat aansluit bij de beleavingswereld van jongeren. Als we afgaan op de Nederlandse top-100 (Dutch Charts, 2020) zijn hiphop en popmuziek de meest populaire muziekgenres. Er wordt verwacht dat aansluitende muziek- en dansvorm daarom het meest populair zijn. Daarnaast zijn de leerlingen opgegroeid in het digitale tijdperk. Meer dan de helft van de 10-jarigen in Nederland heeft een mobiele telefoon, op 12-jarige leeftijd is dit zelfs 94% (KPN, 2016). Daarom wordt verwacht dat een groot deel van de leerlingen ook interesse heeft in het deelaspect "media". Leerlingen vinden het vaak leuk om creatief bezig te zijn (Scherder, 2013). Daarom is de verwachting dat zij minder vaak voor kunstbeschouwing kiezen, aangezien dit een meer theoretisch karakter heeft.

Praktijkvraag 2: De verwachting is dat de leerkrachten van de basisschool enerzijds onzeker zijn over hun creatieve vaardigheden en anderzijds ervaren dat zij te weinig tijd hebben om CKV voor te bereiden, en daarom vasthouden aan het oude aanbod. Dit zorgt voor een vicieuze cirkel; door te weinig tijd ontwikkelen ze zich niet verder op dat vlak, waardoor hun onzekerheid in stand wordt gehouden. De verwachting is dat dit doorbroken kan worden als zij meer voorbereidingstijd krijgen en daarnaast praktische bijscholing krijgen in CKV.

Hoofdstuk 2 Methode

2.1 Dataverzameling

Er is gekozen voor een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Kwantitatief onderzoek is gericht op het in kaart brengen van het onderzochte verschijnsel.

Willen de leerlingen zich verder ontwikkelen in cultureel erfgoed, media, kunstbeschouwing, beeldende vorming, drama, dans of muziek? Waar gaat hun eerste keus naar uit? En de tweede? Het is gericht op het verwerven van aantallen en de objectieve werkelijkheid (Migchelbrink, 2013). Het meetinstrument dat in dit onderzoek gebruikt wordt is de enquête. Er is gekozen voor enquêtes vanwege de efficiëntie. Daarnaast kunnen er zo veel leerlingen uit de onderzoekspopulatie bereikt worden. Hierdoor wordt een realistisch beeld gecreëerd van wat de bovenbouwleerlingen willen leren. Leerlingen kunnen de tijd nemen om de vragen in hun eigen tempo te beantwoorden en zij kunnen, in geval van ziekte of een tweede corona-uitbraak, de vragen ook thuis maken.

Naast het afnemen van enquêtes onder de leerlingen is er ook voor gekozen om open interviews af te nemen onder de leerkrachten. Het open interview is een meetinstrument dat wordt toegepast bij kwalitatief onderzoek. Bij het open interview wordt er gebruik gemaakt van open en brede vragen. De antwoordmogelijkheden liggen niet vast. Het richt zich niet op aantallen en de objectieve werkelijkheid (zoals kwantitatief onderzoek) maar op de beweegredenen, gevoelens en ervaringen van de respondenten (Migchelbrink, 2013). Hoe kijken de leraren terug op de CKV-ateliers? Wat zijn voor hen belemmeringen in de uitvoering? Hoe beoordelen ze hun eigen creativiteit? En wat hebben zij nodig om een optimaal CKV-aanbod te creëren?

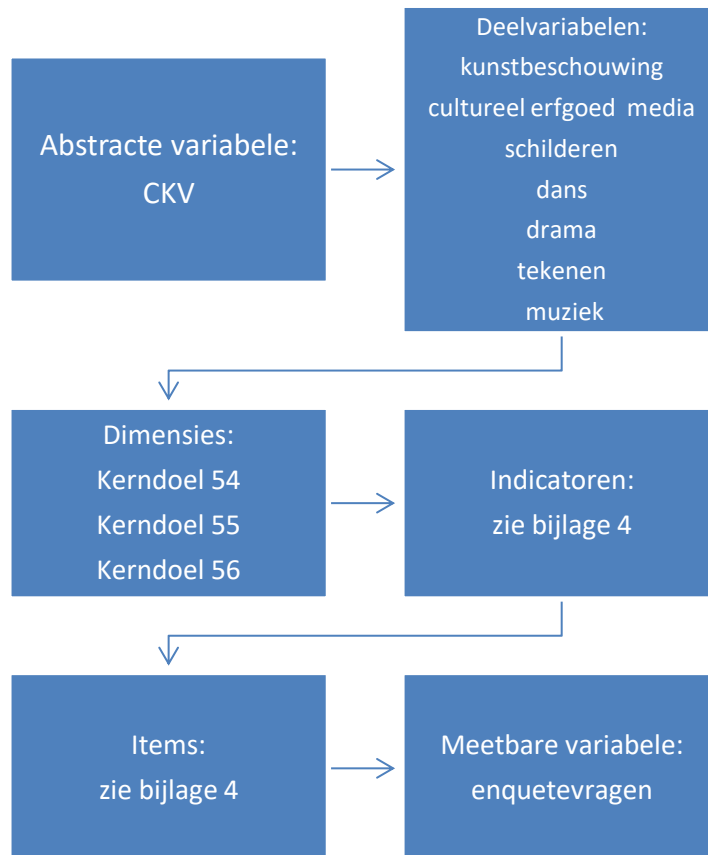
2.2 Beschrijving van de onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit 1) de bovenbouwleerlingen en 2) de bovenbouwleerkrachten van de basisschool. Alle leerlingen van de basisschool hebben – net als alle leerkrachten – te maken met de CKV-ateliers. Idealiter zouden de onderbouw en de middenbouw daarom ook geënquêteerd worden, maar vanwege de tijd en ruimte die voor dit onderzoek is gepland is ervoor gekozen om enkel de bovenbouw te onderzoeken. De bovenbouw bestaat uit de groepen 6a, 6b, 7, 7/8 en 8. In deze groepen zitten leerlingen in de leeftijd van 9 tot 13 jaar. Groep 6a bestaat uit 24 leerlingen, groep 6b uit 21 leerlingen, groep 7 uit 22 leerlingen, groep 7/8 uit 23 leerlingen en groep 8 uit 25 leerlingen. In totaal zijn dit 115 leerlingen.

Er zijn zes leerkrachten werkzaam in de bovenbouw van de basisschool, waarvan één man en vijf vrouwen. Van de vijf vrouwelijke leerkrachten werken er vier parttime en één fulltime, de mannelijke leerkracht werkt fulltime. Van de zes leerkrachten zijn er twee werkzaam sinds begin september 2020. Om de omvang van het onderzoek binnen de perken te houden wordt er gebruik gemaakt van een steekproef onder de bovenbouwleerkrachten. Vóór de steekproef vindt er eerst een selectie van geschikte leerkrachten plaats om zo de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten. Er wordt bij de selectie van leerkrachten geen onderscheid gemaakt tussen parttime- en fulltime bovenbouwleerkrachten omdat beide type leerkrachten betrokken zijn geweest bij de CKV-ateliers. Wel wordt er rekening gehouden met hoe lang de leerkrachten in dienst zijn. De twee leerkrachten die in september 2020 begonnen zijn op de basisschool zullen nog geen ervaring hebben met de CKV-ateliers en daarom geen geschikte respondenten zijn; de interviewvragen zijn juist gericht op de ervaringen en bijbehorende ideeën en gevoelens. Van de vier bovenbouwleerkrachten die ervaring hebben met de CKV-ateliers zullen er drie via een steekproef geselecteerd worden voor het interview. Dit is 75% van de onderzoeksgroep.

2.3 Operationalisatie

Het begrip dat voor de enquête geoperationaliseerd wordt is “CKV” (zie figuur 1).



Figuur 1. Operationalisatie enquête

De deelvariabelen die voortkomen uit het begrip CKV zijn kunstbeschouwing, cultureel erfgoed, media, schilderen, dans, drama, tekenen en muziek.

Om de deelvariabelen meetbaar te maken, zijn ze gekoppeld aan de kerndoelen 54, 55 en 56 voor kunstzinnige oriëntatie (SLO, z.d.). De kerndoelen zijn opgedeeld in tussendoelen, en de tussendoelen zijn gebruikt voor het opstellen van de indicatoren (figuur 1).

Om de indicatoren voor de leerlingen concreet te maken zijn ze omgezet in begrijpelijke items, zoals *“ik denk graag na over waarom een kunstwerk is gemaakt en welke gevoelens de kunstenaar heeft gehad”* en *“leren toneel spelen lijkt me leuk”* (zie figuur 2 hieronder).

Leerlingen kunnen bij deze items (gemarkeerd met een ster *) kiezen of zij het hier 1) sterk mee oneens, 2) oneens, 3) eens, 4) sterk mee eens zijn of dat ze hier 5) geen mening over hebben. De keuzemogelijkheid die ze hebben is samengesteld op basis van de 5-punts Likertschaal. Er is gekozen voor de 5-punts Likertschaal omdat het overzichtelijk is en omdat het respondenten de mogelijkheid geeft om een voorkeur aan te geven zonder uitersten te moeten kiezen (Onderzoekdoen.nl, 2017.).

Variabele (abstract begrip):

De leerwensen van de leerlingen in de bovenbouw op het gebied van CKV-atelier in kaart brengen.

Definitie CKV-atelier:

De CKV-ateliers zijn keuzeprogramma's die de basisschool aan leerlingen aanbiedt zodat zij zich ontwikkelen op het gebied van CKV.

Definitie CKV:

Het onderwijs in Culturele- en Kunstzinnige Vorming (Kunst & Cultuur, 2020), wat overkoepelend gericht is op het algemeen vormend onderwijs in kunstbeschouwing, cultureel erfgoed, media, schilderen, dans, drama, tekenen, muziek (LKCA, z.d.).

Deelvariabel en	Indicatoren (a.d.h.v. de kerndoelen kunstzinnige oriëntatie)	Items	Gemeten scores
Cultureel erfgoed	- Leerlingen zijn geprikkeld om kennis te verwerven over (aspecten van) cultureel erfgoed (kerndoel 56)	1. Ik wil meer leren over cultureel erfgoed in Groningen* 2. Het lijkt mij leuk om cultureel erfgoed te bezoeken*	(nog onbekend, hier kan antwoord op gegeven worden als data is verzameld)
Media	- Leerlingen voelen motivatie om technologie toe te passen om beeldende kunst te creëren (kerndoel 56)	3. Ik wil iets met media leren* 4. Het liefst leer ik: - Eigen websites maken - Foto's bewerken - Games maken - Filmpjes monteren - Iets anders	
Kunst-beschouwing	- Leerlingen hebben respect en waardering voor het kunstwerk en de zienswijze van anderen (kerndoel 55)	5. Kunst bekijken vind ik interessant* 6. Ik denk graag na over waarom een kunstwerk is gemaakt en welke gevoelens de kunstenaar heeft gehad*	

Beeldende vorming	- leerlingen willen zich verder ontwikkelen door betekenisvol materiaal te ontdekken zoals tekenen, schilderen, textiel bewerken, ruimtelijk construeren, plastisch materiaal bewerken (kerndoel 54)	7. Ik ben graag bezig met dingen maken, zoals een tekening, schilderij, een beeldje of iets anders* 8. Het liefste maak ik: - een tekening - een schilderij - een beeldje van klei - armbandjes/sieraden - kleren, door te haken, breien of borduren	
Dans	Leerlingen willen leren dansen, daardoor maken zij kennis met de danselementen tijd, kracht, ruimte en bewegingskwaliteiten (kerndoel 54)	1. Ik wil leren dansen* 2. Het liefste leer ik: - Streetdance - Hiphop - Jazzbalet - Klassiek ballet - iets anders	
Drama	Leerlingen willen zich ontwikkelen op het vlak van taal en spel, door middel van betekenisvolle situaties, verhalen en theatervoorstellingen (kerndoel 54)	1. Leren toneel spelen lijkt me leuk*	
Muziek	Leerlingen tonen belangstelling om muziek te verkennen en hiermee te experimenteren (kerndoel 54)	2. Ik wil leren om zelf muziek te maken* 3. Het liefste leer ik: - Een eigen rap maken - Drummen op een djembé - Piano of gitaar spelen - Zingen	

Overig	Leerlingen krijgen ruimte om wensen aan te geven	1. Mijn eerste keus gaat uit naar: 2. Mijn tweede keus gaat uit naar: - cultureel erfgoed - media - kunst bekijken - beeldende vorming - dans - drama - muziek	
	Leerlingen krijgen ruimte om opmerkingen te benoemen ter bevordering van het CKV-aanbod	1. Heb je nog opmerkingen over deze enquête? Bijvoorbeeld omdat je iets hebt gemist, iets niet is genoemd, of om een andere reden? Beschrijf dat hieronder.	

Figuur 2. Operationalisatieschema

De interviews zijn erop gericht om te ontdekken welke obstakels de bovenbouwleerkrachten van de basisschool ervaren bij de uitvoering van de CKV-ateliers én wat er nodig is om dit te kunnen veranderen. Daarom is het van belang dat de leerkrachten een beeld hebben van wat de CKV-ateliers inhouden. Om deze reden worden leerkrachten van tevoren geselecteerd op ervaring met de CKV-ateliers en wordt er op basis daarvan een steekproef gehouden.

In de literatuur van hoofdstuk 1 werden redenen genoemd waarom CKV 'niet van de grond' komt. Leerkrachten ervaren werkdruk, hebben onvoldoende tijd en materialen tot hun beschikking, hebben weinig kennis van het creatieve proces, weten niet de verbinding met de SLO-doelen te maken, werken (te) weinig samen met CKV-experts en/of vinden zichzelf niet creatief genoeg. Op basis van deze deelv variabelen zijn (open) interviewvragen ontworpen (zie bijlage 1).

2.4 Procedure afname meetinstrumenten:

De interviews worden één op één afgenomen na schooltijd. Het moment van afname is in week 44. Dag en tijdstip worden afgestemd met de leerkracht. Leerkrachten mogen vanuit efficiënt oogpunt kiezen of zij het interview op locatie of via Microsoft Teams willen maken. Op deze wijze wordt geprobeerd om de drempel om mee te werken aan het interview te verlagen, de werkdruk zo laag mogelijk te houden en om leerkrachten de mogelijkheid te geven om een interviewplek te kiezen waar ze zich het prettigst voelen. Van tevoren wordt benoemd hoe lang het interview ongeveer duurt, dit zodat de leerkrachten weten waar zij aan toe zijn. Daarnaast wordt er aan het begin van het interview verteld wat het doel is van het interview en wordt er bij sommige vragen uitleg gegeven wat de reden is voor die vraag. Daarnaast wordt toestemming gevraagd om het gesprek op te nemen door middel van een smartphone. Hier wordt bij benoemd dat het gesprek na het transcriberen verwijderd wordt en dat het niet voor andere doeleinden gebruikt wordt.

De bovenbouwleerlingen van de groepen 6a en b, 7 en 8 vullen de enquêtes in. Van tevoren wordt er met de groepsleerkrachten afgestemd op welk moment dit het beste uitkomt.

Door middel van digitale enquêtes voor de bovenbouwleerlingen wordt achterhaald waarin leerlingen zich verder willen ontwikkelen op het gebied van CKV-ateliers. Maar voor leerlingen daar

antwoord op kunnen geven moeten zij eerst weten wat CKV inhoudt. Daarom krijgen de leerlingen eerst een korte presentatie te zien in de klas waarin de verschillende onderdelen van CKV aan bod komen. Ook krijgen leerlingen uitleg waarom dit onderzocht wordt en krijgen ze uitleg hoe ze de enquête in moeten vullen. Na de presentatie vullen leerlingen de enquête gelijk in via hun chromebook in de klas. Tijdens de presentatie en tijdens het invullen van de enquêtes blijft de groepsleerkracht aanwezig in de klas.

2.5 Data-analyse

De interviews worden na afname getranscribeerd in Word. Daarna worden de resultaten geanalyseerd (zie bijlage 2). Dit wordt gedaan door de antwoorden van de leerkrachten met elkaar te vergelijken en door te kijken of de antwoorden overeenkomen met de literatuur. De uitkomsten worden verwerkt in de resultaten van het onderzoek. Er wordt antwoord gegeven op praktijkvraag 1. De enquêtes worden gemaakt en verwerkt via Google Formulieren. Dit programma geeft de antwoorden van de leerlingen overzichtelijk weer door middel van cirkeldiagrammen. Op basis hiervan wordt gekeken wat het merendeel van de leerlingen voor CKV-aanbod wil zodat er antwoord gegeven kan worden op praktijkvraag 2.

2.6 Betrouwbaarheid en validiteit

Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te vergroten is er voor gekozen om de bovenbouwleerlingen eerst een presentatie te geven waarin de verschillende variabelen van CKV worden gepresenteerd. Om te kunnen meten wat leerlingen voor CKV-atelieraanbod willen moeten zij namelijk eerst weten wat er onder CKV valt. De verschillende variabelen van CKV worden door middel van auditieve en visuele ondersteuning aan hen uitgelegd voordat zij de enquête invullen (zie bijlage 2 voor de presentatie).

Daarna krijgen leerlingen de tijd om de enquête in te vullen. Door de presentatie kunnen de leerlingen een weloverwogen besluit maken, wat de betrouwbaarheid vergroot. Daarnaast wordt de betrouwbaarheid vergroot doordat zij voldoende tijd krijgen om de enquêtes in te vullen en omdat alle bovenbouwleerlingen geënquêteerd worden; hierdoor kunnen er uitspraken gedaan worden over de hele bovenbouw van de basisschool.

Zoals in dit hoofdstuk eerder al is uitgelegd, is ervoor gekozen om een steekproef te houden onder leerkrachten die ervaring hebben met de CKV-ateliers. Om de betrouwbaarheid van het interview te vergroten is er daarnaast voor gekozen om alle leerkrachten dezelfde vragen voor te leggen en om deze vragen in dezelfde volgorde af te nemen. Het is belangrijk dat de leerkrachten zich veilig voelen om in gesprek te gaan en dat ze zich veilig voelen om antwoord te geven. Een bekende ruimte kan bijdragen aan dat gevoel van veiligheid (zoals het eigen klaslokaal), maar ook de gezondheidsveiligheid – door middel van het waarborgen van 1,5 meter afstand - is van belang. Leerkrachten mogen daarom zelf kiezen of ze het interview in hun klaslokaal willen beantwoorden of dat ze dat vanuit huis willen doen door middel van Microsoft Teams.

De interviewvragen zijn intern valide omdat antwoorden op de interviewvragen antwoord geven op de bijbehorende praktijkvraag. Deze vragen zijn gevalideerd vanuit de beschreven literatuur. De opzet van de interviews – en de mogelijkheid om de interviews online te doen – verhogen de interne validiteit omdat het leerkrachten de tijd en de middelen geeft om alsnog binnen een prettige fysieke setting antwoord te geven op de interviewvragen.

De vragen uit de enquête zijn gericht op de zeven variabelen van CKV en in dat opzicht uitputtend. Echter moet er rekening mee worden gehouden dat elke variabele op zich ook weer onderverdeeld kan worden in talloze werkvormen (deelvariabelen).

De enquête is bewust zo kort mogelijk gehouden met als doel om de betrokkenheid van de leerlingen vast te houden en de betrouwbaarheid te vergroten. Maar tegelijkertijd is het doel van het onderzoek ook om een helder inzicht te krijgen in wat de leerlingen willen leren. Als de leerlingen aangeven dat ze “muziek willen leren”, geeft dat weinig concrete informatie. Betekent dat dat ze een instrument willen leren bespelen, willen leren zingen, hun eigen songtekst willen schrijven? Om toch

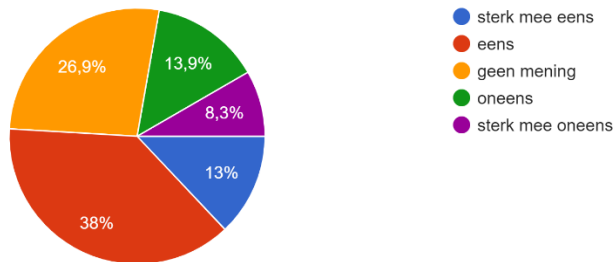
meer inzicht te krijgen in wat de leerlingen concreet willen leren, is er bewust voor gekozen om vier variabelen, namelijk “muziek”, “media”, “beeldende vorming” en “dansen”, onder te verdelen in deelvariabelen. Door slechts enkele deelvariabelen uit te werken wordt een onuitputtelijke vragenlijst gecreëerd. Misschien is er een leerling die niet wil leren jazzdansen, balletdansen, of hiphopdansen maar de minder bekende Afrikaanse Masai-dans wil leren. Deze onbekendere dansvorm is dan geen antwoordoptie in de enquête en dat is terecht een kritische kanttekening die bij de verantwoording van de interne validiteit kan worden geplaatst. Tegelijkertijd kan er bij het creëren van een nieuw CKV-aanbod geen rekening worden gehouden met de wens van een individuele leerling om de Masai-dans te leren, omdat er in de CKV-ateliers altijd sprake is van groepen leerlingen. Het CKV-aanbod zal daarom ook beperkt zijn tot enkele opties. De deelvariabelen die voor de enquêtevragen zijn gebruikt zijn geselecteerd op hun populariteit onder kinderen, en zijn tot stand gekomen door het dans- muziek- en kunstaanbod voor kinderen van verschillende Groningse culturele-, dans- en sportscholen met elkaar te vergelijken, en door daar de meest voorkomende vormen uit te filteren. Ook is dit gedaan voor de deelvariabelen van beeldende vorming, media en muziek. Op deze wijze is getracht om het aanbod zo breed mogelijk te maken. Het onderzoek onder de bovenbouwleerkrachten en de bovenbouwleerlingen is niet extern valide. Dit betekent dat de resultaten niet gegeneraliseerd kunnen worden naar de rest van de school. De reden hiervoor is dat, in beide gevallen, er sprake is van een andere populatie. De bovenbouwleerlingen bevinden zich in een andere leeftijdsfase dan middenbouw- en onderbouwleerlingen (Feldman, 2016) en bovenbouwleerkrachten geven andere lessen (o.a. zaakvakken) en geven les aan een andere populatie dan de onderbouw- en middenbouwleerkrachten. Doordat de onderzoekspopulatie (bovenbouwleerlingen en bovenbouwleerkrachten) andere kenmerken hebben ten opzichte van de rest van de school, kunnen de resultaten niet gegeneraliseerd worden.

Hoofdstuk 3 Resultaten

3.1 Resultaten enquête

108 van de 115 leerlingen uit de bovenbouw hebben de enquête ingevuld, dit is een respons van 94%. De enquête is ingevuld door 23 van de 24 leerlingen uit groep 6a, 20 van de 21 leerlingen uit groep 6b, 21 van de 22 leerlingen uit groep 7, 21 van de 23 leerlingen uit groep 7/8 en 23 van de 25 leerlingen uit groep 8. 51 meisjes (47,2%) en 57 jongens (52,8%) hebben de enquête beantwoord. Hieronder worden de resultaten per deelvariabele beschreven.

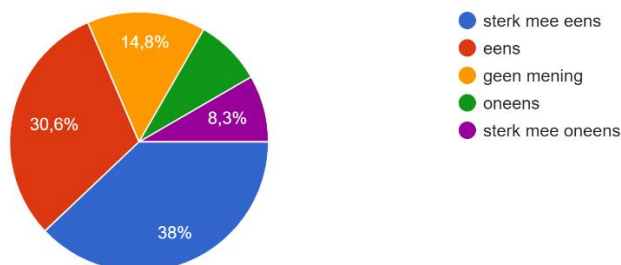
1. Ik wil meer leren over cultureel erfgoed in Groningen
108 antwoorden



Figuur 3. Leren over cultureel erfgoed

51% van de leerlingen was het eens tot sterk eens met stelling 1 (figuur 3). *“ik wil meer leren over cultureel erfgoed in Groningen”*. 26,9% van de leerlingen gaf aan geen mening te hebben over dit onderdeel en 22,1% was het oneens tot sterk oneens met stelling 1.

2. Het lijkt mij leuk om cultureel erfgoed te bezoeken
108 antwoorden

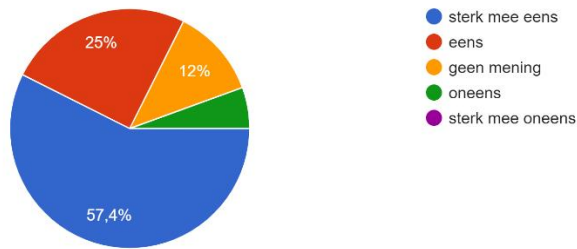


Figuur 4. Bezoek aan cultureel erfgoed

68,6% van de leerlingen gaf aan dat zij cultureel erfgoed willen bezoeken (stelling 2). 14,8% van de leerlingen had geen mening over stelling 2 en 16,6% van de leerlingen gaf aan het oneens tot sterk oneens te zijn met stelling 2 (figuur 4).

3. Ik wil iets met media leren

108 antwoorden

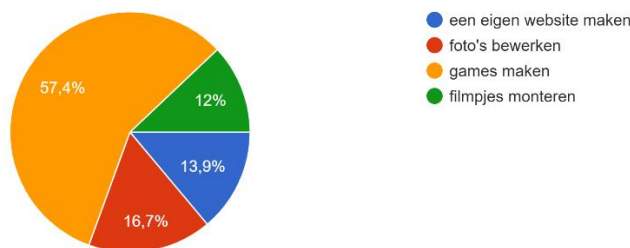


Figuur 5. Leren over media

82,4% van de leerlingen was het eens tot sterk eens met stelling 3, “ik wil iets met media leren”. Opvallend was dat een grote groep het zeer eens was (70% zeer eens tegenover 30% eens) met de stelling. 12% van de leerlingen gaf aan geen mening te hebben over deze stelling en 5,6% van de leerlingen was het oneens met de stelling. Van deze laatste groep koos 100% voor oneens: geen enkele leerling koos voor de optie sterk mee oneens (figuur 5).

Stel dat je kan kiezen uit dit media-aanbod. Wat zou je dan kiezen?

108 antwoorden

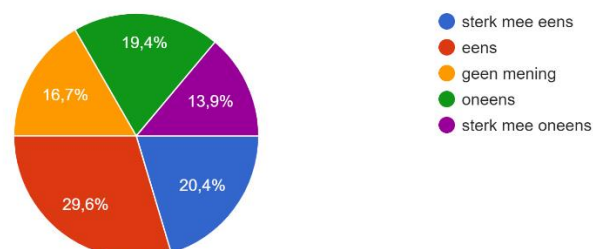


Figuur 6. Keuze uit media-aanbod

Leerlingen gaven aan vooral games te willen maken (57,4%). Andere opties waar voor werd gekozen waren foto's bewerken (16,7%), een eigen website maken (13,9%) en filmpjes monteren (12%) (figuur 6).

4. Kunst bekijken vind ik interessant

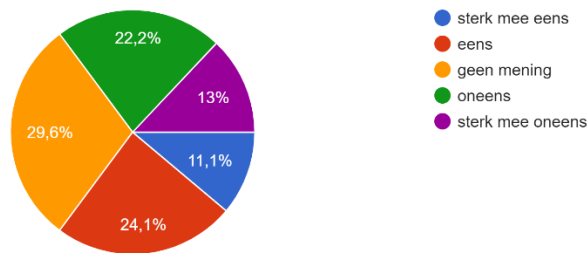
108 antwoorden



Figuur 7. Kunst bekijken

50% van de leerlingen was het eens tot zeer eens met stelling 4, “kunst bekijken vind ik interessant”. 16,7% van de leerlingen gaf aan geen mening te hebben en 33,3% was het oneens tot sterk oneens (figuur 7).

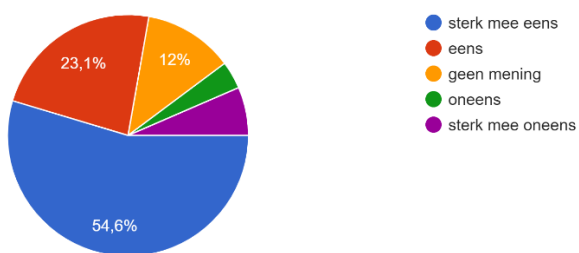
5. Ik denk graag na over waarom een kunstwerk is gemaakt en welke gevoelens de kunstenaar heeft gehad
108 antwoorden



Figuur 8. Gevoelens kunstenaar

35,2% van de leerlingen gaf aan dat zij het eens tot zeer eens zijn met stelling 5, “ik denk graag na over waarom een kunstwerk is gemaakt en welke gevoelens de kunstenaar heeft gehad”, 29,6% gaf aan geen mening te hebben en 35,2% gaf aan het oneens tot zeer oneens te zijn met de stelling (figuur 8).

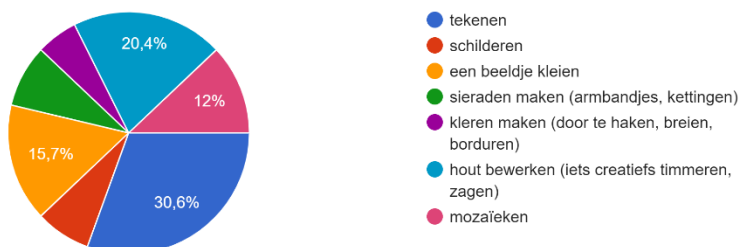
6. Ik ben graag bezig met dingen maken (zoals een tekening, schilderij, een armbandje, beeldje, mozaïeken, eigen kleren, hout bewerken)
108 antwoorden



Figuur 9. Beeldende Vorming

77,7% van de leerlingen was het eens tot zeer eens met stelling 6, “ik ben graag bezig met dingen maken” (figuur 9). Net als bij media wordt ook hier vaker voor sterk mee eens dan voor eens gekozen. 12% van de leerlingen had geen mening en 10,3% was het oneens tot sterk oneens met de stelling.

Stel dat je kan kiezen uit het aanbod van beeldende vorming. Wat zou je dan kiezen?
108 antwoorden

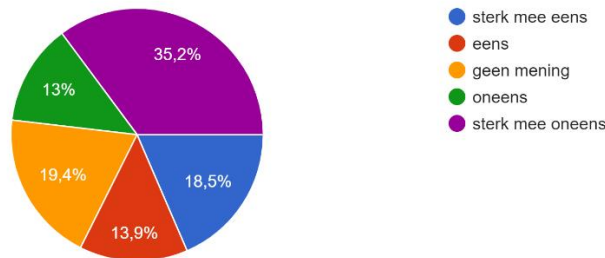


Figuur 10. Keuzeaanbod beeldende vorming

Als leerlingen zouden moeten kiezen uit het aanbod van beeldende vorming, kiest het grootste gedeelte voor tekenen (30,%), gevolgd door hout bewerken (20,4%), kleien (15,7%), mozaïeken

(12%), sieraden maken (8,3%) en schilderen (7,4%) (figuur 10). Het minst populair is kleren maken (5,6%).

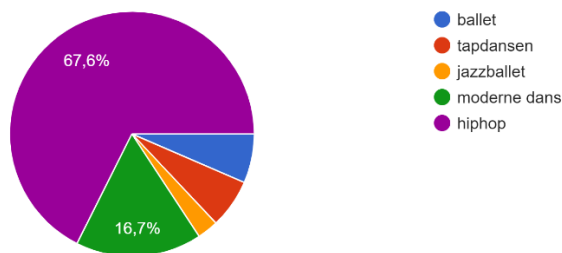
7. Ik wil leren dansen
108 antwoorden



Figuur 11. Dansen

32,4% van de leerlingen was het eens met de stelling “ik wil leren dansen”. 19,4% van de leerlingen had hier geen mening over en 48,2% was het oneens tot sterk oneens met de stelling (figuur 11).

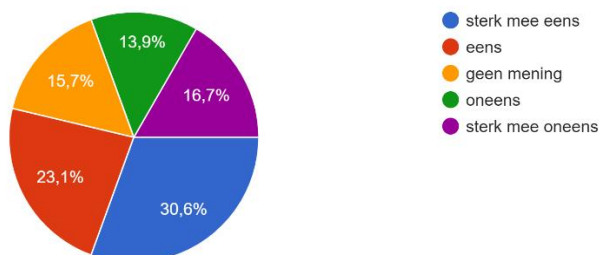
Stel dat je kan kiezen uit dit dansaanbod. Wat zou je dan kiezen?
108 antwoorden



Figuur 12. Keuze uit dansaanbod

Als de leerlingen moeten kiezen, dan kiest het overgrote gedeelte voor hiphop (67,6%), gevolgd door moderne dans (16,7%), ballet (6,5%), tapdansen (6,5%) en jazzballet (2,8%) (figuur 12).

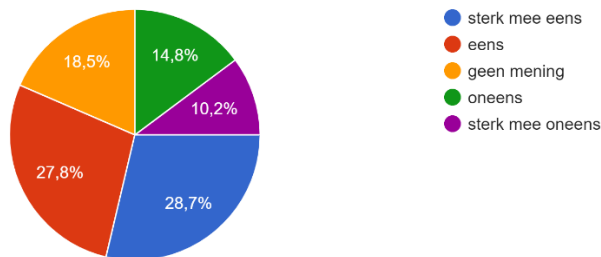
8. Leren toneel spelen lijkt me leuk
108 antwoorden



Figuur 13. Drama

53,7% van de leerlingen was het eens tot sterk eens met stelling 8. “leren toneelspelen lijkt me leuk”. 15,7% van de leerlingen had geen mening en 30,6% was het oneens tot sterk oneens met de stelling (figuur 13).

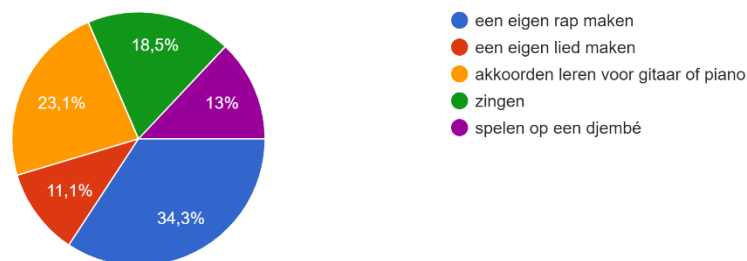
9. Ik wil leren om zelf muziek te maken
108 antwoorden



Figuur 14. Muziek

56,5% van de leerlingen was het eens tot sterk eens met stelling 9, “ik wil leren om zelf muziek te maken”. 18,5% had geen mening en 25% was het oneens tot sterk oneens met de stelling (figuur 14).

Stel dat je iets voor muziek kan kiezen. Wat zou je dan kiezen?
108 antwoorden



Figuur 15. Muziekaanbod

Als leerlingen moeten kiezen, kiest 34,3% voor het maken van een eigen rap, 23,1% voor akkoorden leren spelen op een gitaar of piano, 18,5% voor zingen, 13% voor spelen op een djembé en 11,1% voor het maken van een eigen lied (figuur 15).

Eerste en tweede keus

Aan het eind van de enquête werd leerlingen gevraagd naar hun eerste en tweede keus. 43,5% van de leerlingen gaf aan dat hun eerste keus uit ging naar media. 14,8% gaf aan dat muziek hun eerste keus was, 12% koos drama, 8,3% koos voor kunst bekijken en beeldende vorming, 7,4% voor dans en 5,6% voor cultureel erfgoed. Ook bij de tweede keus kozen de meeste leerlingen voor media (31,5%), gevolgd door muziek (17,6%), drama (15,7%), cultureel erfgoed en dans (10,2%) en beeldende vorming en kunst bekijken (7,4%).

3.2 Resultaten interview

Drie van de vier leerkrachten die in aanmerking kwamen als respondent (zie methodehoofdstuk) zijn geïnterviewd. Er is daardoor een respons van 75%. De interviews zijn getranscribeerd (zie bijlage 4) en verwerkt in een analyseschema (bijlage 5). Hieronder worden de resultaten per onderwerp weergegeven.

❖ Werkdruk/tijd tekort

Alle drie de leerkrachten geven aan dat het ze lukt om de ateliers voor te bereiden binnen hun werktijd. Ook benoemen leerkracht 1 en leerkracht 2 dat de voorbereidingstijd sterk afhankelijk is van het soort atelier dat ze geven.

Twee van de drie leerkrachten geven aan dat tijd tekort de reden is dat ze zich niet verder verdiepen in het vak CKV in het algemeen.

❖ (On)voldoende materialen

Leerkracht 1 en 3 benoemen dat er veel materialen aanwezig zijn en dat er materialen besteld mogen worden voor de CKV-ateliers. Hier zijn ze tevreden over. Wel gaf leerkracht 1 aan dat ze niet weet waar de techniekmaterialen voor houtbewerking zijn gebleven sinds de verhuizing van het technieklokaal. Leerkracht 2 geeft aan niet precies te weten over welke (CKV-)materialen de bovenbouw beschikt.

❖ Kennis creatief proces

Twee van de drie leerkrachten geven aan geen of onvoldoende kennis te hebben van het creatief proces van leerlingen. Leerkracht 3 geeft aan dat ze hier kennis van heeft door ervaring en door wat zij geleerd heeft op de pabo.

❖ Verbinding SLO-doelen

Alle drie de leerkrachten geven aan dat ze de SLO-doelen voor CKV niet kennen en geen rekening houden met een doorlopende leerlijn tijdens hun CKV-ateliers en/of lessen. Zowel leerkracht 1 als leerkracht 3 geven aan dat zij zich niet in de CKV SLO-doelen verdiepen door werkdruk/tijd tekort. Leerkracht 2 en 3 geven aan dat zij vooral ateliers en lessen aanbieden die aansluiten bij de eigen interesse, bijvoorbeeld dramalessen of lessen in beeldende vorming. Leerkracht 2 benoemt dat hij geen lessen in dans geeft en leerkracht 3 benoemt dat zij vooral knutselactiviteiten aanbiedt omdat dit aansluit bij haar interesse en omdat ze niet weet wat allemaal onder CKV valt.

❖ Samenwerking CKV-specialisten

Leerkracht 1 en 2 hebben bij de voorbereiding van de ateliers geen overleg gehad met een CKV-specialist. Leerkracht 1 gaf aan dat ze overleg met een CKV-specialist niet als optie zag en dat samenwerking de ateliers laagdrempeliger en makkelijker maakt. Leerkracht 2 gaf aan dat hij geen behoefte had aan overleg. Van leerkracht 3 is niet bekend of ze overleg heeft gehad. Wel gaf leerkracht 3 aan dat ze graag wil samenwerken tijdens de ateliers, zodat ze er niet alleen voor staat en zodat het aanbod groter en meer divers kan worden. Samenwerken hoeft voor haar niet per se met een expert maar mag ook met een onderwijsassistent of andere 'loslopende' mensen. Hiermee bedoelt zij mensen die zelf geen atelier geven, want hierdoor zou het aanbod minder divers worden.

❖ Beoordeling eigen creativiteit

Leerkracht 1 noemt zichzelf verre van creatief en geeft zichzelf een 6.5. Leerkracht 2 geeft zichzelf een 7 en vindt dat hij bovengemiddeld scoort op de onderdelen drama en beeldende vorming maar ondergemiddeld op dans en muziek. Leerkracht 3 geeft zichzelf ook een 7 en vindt dat ze voor een bovenbouwleerkracht veel doet met de leerlingen.

❖ Overig

Alle drie de leerkrachten halen veel voldoening uit het enthousiasme dat leerlingen tijdens de ateliers laten zien. Ook benoemen ze alle drie dat de basisschool het goed doet vergeleken met andere scholen. Leerkracht 1 benoemt dat de school een goede ontwikkeling heeft doorgemaakt op het gebied van de ateliers en leerkracht 2 noemt de ateliers fantastisch. Belemmeringen bij de uitvoering van de ateliers zijn volgens twee van de drie leerkrachten 1) tijd tekort en 2) gebrek aan/onzekerheid over de eigen creativiteit. Leerkracht 1 noemt een gebrek aan materialen een belemmering en noemt 'niet het nut van het vak inzien' een belemmering. Daarnaast noemt leerkracht 2 een gebrek aan kennis over CKV een belemmering. Om een optimaal atelieraanbod te creëren hebben leerkrachten naar eigen zeggen meer samenwerking, meer tijd en meer kennis over CKV nodig.

Hoofdstuk 4 Discussie

In dit hoofdstuk worden de conclusie, discussie en aanbevelingen gegeven. In de conclusie worden de praktijkvragen en de hoofdvragen beantwoord op basis van de resultaten uit hoofdstuk 3. In de discussie wordt kritisch teruggeblikt op de betrouwbaarheid en validiteit van de verkregen resultaten en in de aanbevelingen worden tips en handvatten aangereikt aan de leerkrachten van de basisschool.

4.1 Conclusie

Praktijkvraag 1. Wat zijn de leerwensen van de leerlingen in de bovenbouw?

Op basis van de resultaten kan geconcludeerd worden dat de leerwensen van de leerlingen uit de bovenbouw zeer divers zijn. Wel is er één creatief medium dat vaker gekozen werd dan de rest. Als we kijken naar de resultaten van de stellingen 1 t/m 9 kan geconcludeerd worden dat de grootste leerwens van de meeste leerlingen ligt bij verdieping in het creatief medium media (82,4%), waarbij leerlingen het liefst zelf games ontwerpen (57,4%), gevolgd door foto's bewerken (16,7%), een website maken (13,9%) en filmpjes monteren (12%). Dit komt overeen met de resultaten van de vraag naar de eerste en tweede keus van leerlingen. 43,5% van de leerlingen gaf aan dat als zij een eerste en een tweede keus moeten geven van wat ze willen leren, hun eerste keus uitgaat naar media. Leerlingen gaven het minst vaak aan het eens te zijn met de stelling dat zij willen leren dansen (35,2%). Als leerlingen toch een keuze moeten maken uit het dansaanbod kiest het grootste gedeelte (67,7% van de leerlingen) voor hiphop.

Praktijkvraag 2. Waar lopen de bovenbouwleerkrachten tegenaan bij de uitvoering van de CKV-ateliers en wat hebben zij nodig om het CKV-atelieraanbod te optimaliseren?

De verwachting was dat de leerkrachten van de basisschool onzeker zijn over hun creatieve vaardigheden en te weinig tijd hebben om de CKV-ateliers voor te bereiden, en dat dit opgelost kan worden als zij meer werkdrukverlaging en praktische bijscholing in CKV krijgen. Op de vraag welke belemmeringen leerkrachten in het algemeen ervaren in de uitvoering van de CKV-ateliers antwoordden de leerkrachten inderdaad dat 1) gebrek aan/onzekerheid over de eigen creativiteit een rol speelt en 2) te weinig tijd een rol speelt. Leerkracht 1 en 2 noemen daarnaast dat zij niet weten waar bepaalde materialen zich bevinden. Daarnaast noemt leerkracht 1 'niet het nut van het vak inzien' een belemmering en leerkracht 2 noemt een gebrek aan kennis over CKV een belemmering. Op de vraag wat de leerkrachten nodig hebben om het aanbod te optimaliseren, antwoordden zij: 1) meer tijd, 2) meer samenwerking en 3) meer kennis over CKV en 4) een centrale plek voor de materialen.

Hoofdvraag: Hoe kunnen de bovenbouwleerkrachten van de basisschool het CKV-atelieraanbod aan laten sluiten bij de leerwensen van hun leerlingen?

Als in de literatuur onderzocht wordt wat CKV inhoudt en wat de leerlingen vanuit de SLO voor CKV moeten leren op de basisschool, dan blijkt dat beeldende vorming, dans, cultureel erfgoed, media, kunstbeschouwing, drama en muziek allemaal onder CKV vallen. Maar in het atelieraanbod van de basisschool zijn cultureel erfgoed, media, kunstbeschouwing, drama en muziek niet terug te vinden. Uit de enquête blijkt dat de leerwensen van de bovenbouwleerlingen voornamelijk liggen op het gebied van media, maar dat zij ook de andere onderdelen van CKV interessant vinden. Om een optimaal atelieraanbod te kunnen creëren dat aansluit bij de leerwensen hebben de leerkrachten kennis nodig van wat CKV inhoudt. Als zij niet weten dat CKV naast beeldende vorming ook uit media, drama, dans, cultureel erfgoed, muziek en kunstbeschouwing bestaat zullen zij ook geen aanbod kunnen creëren waarin deze verschillende onderdelen aan bod komen.

Uit de interviews met de leerkrachten blijkt dat leerkrachten de SLO-doelen van CKV niet kennen. De verklaring die leerkrachten geven voor het feit dat zij de SLO-doelen niet kennen, is een gebrek aan tijd. Daarnaast gaf een leerkracht aan dat sommige leerkrachten niet de meerwaarde van het vak inzien en gaf een andere leerkracht aan dat sommige leerkrachten minder creatief zijn en de CKV-ateliers daarom niet leuk vinden. Leraren geven aan dat, om een divers atelieraanbod te kunnen

geven, zij meer voorbereidingstijd nodig hebben, zij vaker willen samenwerken met zowel CKV-experts als collega's en zij een vaste plek willen voor de CKV-materialen.

4.2 Discussie

Het resultaat dat media het meest gekozen kunstzinnig medium was komt overeen met de eerder gestelde verwachting dat de leerlingen in de bovenbouw een grotere interesse hebben in een creatief medium dat aansluit bij hun beleavingswereld.

De verwachting dat leerlingen weinig interesse hebben in kunstbeschouwing blijkt te kloppen als we kijken naar de scores op de stellingen die bij kunstbeschouwing horen, al scoort dansen lager. Toch zijn er een aantal punten waar kritisch naar gekeken moet worden. Zo waren er in eerste instantie twee bovenbouwleerkrachten die gehoor gaven aan de oproep om hun leerlingen de enquêtes in te laten vullen op uiterlijk woensdag 28 oktober. Één van die twee groepen liet daarbij ook de CKV-PowerPoint zien zodat leerlingen op de hoogte zijn van hun keuzemogelijkheden. De andere groep sloeg de PowerPoint over. De overige bovenbouwleerkrachten hadden niet gereageerd op het verzoek hun leerlingen de enquête te laten invullen en het vermoeden was dat dat kwam door de organisatie (denk aan: tijd voor CKV inplannen, PowerPoint doornemen, laptops klaarzetten, link invoeren). Om het aantal respondenten te verhogen heeft de onderzoeker in samenwerking met de ICC'er contact opgenomen met de bovenbouwleerkrachten met het voorstel om het proces over te nemen door leerlingen gedurende de dag uit de klas te halen voor de enquête. Leerkrachten gingen hiermee akkoord en op deze wijze zijn ook de leerlingen uit de andere klassen – in groepjes of in tweetallen (afhankelijk van de wens van de leerkracht) in de grote zaal van de basisschool geënuquëteerd.

Dit betekent echter dat de meeste leerlingen de CKV-PowerPoint niet hebben gezien (met uitzondering van groep 7), waardoor zij niet op de hoogte waren van de verschillende CKV-(sub)onderdelen. Er werd geprobeerd dit te ondervangen door de stellingen tijdens afname zoveel mogelijk mondeling toe te lichten. Toch is het mogelijk dat het niet-zien van de CKV-PowerPoint de resultaten heeft beïnvloed. Zo is het mogelijk dat de stelling *“ik wil leren dansen”* laag scoorde omdat leerlingen de dansfilmpjes (op het gebied van hiphop) uit de CKV-PowerPoint niet hebben gezien, en dans bijvoorbeeld associeerde met ballet.

Veel leerlingen wilden meer leren over media en beeldende vorming maar toen leerlingen werd gevraagd om een eerste en een tweede keus aan te geven scoorde beeldende vorming lager dan op basis van de resultaten van de stelling verwacht kan worden. Hetzelfde geldt voor muziek: slechts 56.5% van de leerlingen gaf aan het eens tot zeer eens te zijn met de stelling dat ze wilden leren om muziek te maken, maar toch kwam muziek bij de eerste en tweede keus op de tweede plaats – na media. Een verklaring zou kunnen zijn dat de leerlingen de vraagstelling niet begrepen. Bij de stellingen werd overal duidelijk aangegeven welk onderwerp (de deelvariabele) erbij hoorde, gevolgd door een afbeelding. Bijvoorbeeld: *“cultureel erfgoed”* gevolgd door een afbeelding van de martinitoren en door de stelling *“het lijkt mij leuk om cultureel erfgoed te bezoeken”*. Daarnaast werden de stellingen ook mondeling toegelicht door de onderzoeker. Bij de vraag waar de eerste en de tweede keus naar uitging konden leerlingen alleen maar begrippen aanklikken, zonder ondersteuning door middel van een afbeelding. Ook werd er alleen een toelichting gegeven als leerlingen hierom vroegen. Het kan daarom zijn dat leerlingen vergaten waar het begrip *“beeldende vorming”* of *“cultureel erfgoed”* voor stond en dat zij daarom begrippen kozen die ze kennen (zoals muziek). Een andere verklaring kan zijn dat de leerlingen, toen zij reageerden op de stelling *“ik wil leren om zelf muziek te maken”* dachten aan zingen, zonder verder te kijken naar de volgende vraag (waarin een muzikaanbod werd gepresenteerd). Het kan zijn dat de leerlingen daardoor in eerste instantie op ‘sterk mee oneens’ klikte en daarna pas de mogelijkheid ontdekte dat zij een eigen rap konden maken, waardoor zij bij de inventarisering van de eerste en tweede keus toch aangaven voor muziek te kiezen.

Het interview met leerkracht 1 en 2 vonden plaats op de basisschool. Ze gaven toestemming om het gesprek op te nemen waardoor de onderzoeker zich kon richten op luisteren en op verdiepende, open vragen stellen. Leerkracht 3 gaf aan het druk te hebben en weinig tijd te hebben voor het interview. Om leerkracht 3 toch te kunnen interviewen werd het interview via de telefoon afgenomen. Omdat leerkracht 3 weinig tijd had, werd getracht om het interview zo snel mogelijk door te nemen. Daarom werd ervoor gekozen om de interviewvragen direct voor te leggen, en om de introductie (onderzoeksvraag herhalen, CKV definiëren) overgeslagen werd. Later in het interview gaf leerkracht 3 aan het begrip CKV vaag te vinden. Enerzijds maakt dit dat er kritisch moet worden gekeken naar de antwoorden van leerkracht 3 (het antwoord op de vraag hoe je een optimaal CKV-aanbod kan creëren hangt af van wat je onder CKV verstaat) anderzijds bevestigt deze opmerking dat er vanuit de praktijk behoefte is aan kennis over CKV.

Doordat het interview via de telefoon werd afgenomen was er geen mogelijkheid om het gesprek op te nemen, en daarom werd het interview zoveel mogelijk tijdens het gesprek uitgetypt. De aandacht van de onderzoeker ging vooral uit naar het zorgvuldig uitschrijven van de antwoorden daarom was er minder aandacht voor kritisch luisteren en doorvragen. Als gevolg zijn sommige vragen door leerkracht 3 niet goed geïnterpreteerd (zoals “beoordeling eigen creativiteit” en “samenwerking CKV-specialisten”) zonder dat hierop werd doorgevraagd of uitleg werd gegeven. Het gevolg hiervan is dat deze antwoorden niet tot minder bruikbaar zijn.

4.3 Aanbevelingen

Hieronder worden vier aanbevelingen beschreven die voortkomen uit de conclusie. De aanbevelingen zijn gericht op het aanbieden van de verschillende CKV-onderdelen (met name media), voorbereidingstijd voor leerkrachten, de mogelijkheid voor leerkrachten om de CKV-ateliers samen te geven en op het creëren van een vaste, overzichtelijke ruimte voor de materialen. Hieronder worden de aanbevelingen toegelicht.

- Verwerk verschillende CKV-onderdelen in het atelieraanbod

Het is een open deur, maar om het aanbod meer divers te maken is het nodig om de verschillende onderdelen van CKV aan bod te laten komen in de CKV-ateliers. De meeste bovenbouwleerlingen willen creatief aan de slag met het kunstzinnig medium media en daarom wordt de aanbeveling gedaan om dat onderdeel in elk geval in het volgende atelieraanbod op te nemen. Maar daarnaast is het ook belangrijk om aandacht te besteden aan de minder gekozen onderdelen, zoals cultureel erfgoed, kunstbeschouwing, muziek, drama, dans en beeldende vorming. Om daar aandacht aan te kunnen besteden, is er voorbereidingstijd nodig voor de leerkrachten. Daarom is de volgende aanbeveling daarop gericht.

- Voorbereidingstijd voor CKV-ateliers

Alle drie de leerkrachten gaven aan dat zij geen rekening houden met de SLO-doelen van kunstzinnige oriëntatie. De verklaring die hiervoor wordt gegeven is een gebrek aan tijd. Daarom wordt aanbevolen om tijd voor CKV vrij te maken tijdens een bouwvergadering. Tijdens de bouwvergadering kunnen de SLO-doelen doorgenomen worden, waardoor leerkrachten (her)ontdekken dat CKV uit meer dan alleen beeldende vorming bestaat. Als leerkrachten weten dat CKV uit cultureel erfgoed, media, kunstbeschouwing, muziek, drama, dans en beeldende vorming bestaat, kan hier rekening mee worden gehouden bij het opstellen van het atelieraanbod. Daarnaast kan er tijdens een bouwvergadering tijd worden vrijgemaakt om de CKV-ateliers samen voor te bereiden en kunnen collega's met elkaar overleggen, want daar is behoefte aan. Dat brengt ons bij de volgende aanbeveling:

- Laat leerkrachten samenwerken vóór en tijdens de CKV-ateliers

De leerkrachten gaven aan graag meer te willen samenwerken vóór en tijdens de uitvoering van de CKV-ateliers. Leerkrachten zouden graag:

- tips willen vragen aan een CKV-expert
- de CKV-ateliers in tweetallen geven. Dit kan het beste gedaan worden door leerkrachten te koppelen aan mensen die niet voor de klas staan, zoals aan de onderwijsassistenten, de ICC'er, de teamleider, vrijwilligers etc. Het voordeel hiervan is dat het aanbod op deze wijze zo divers mogelijk wordt. Leerkrachten die wel voor de klas staan samenvoegen is ook een optie maar dit heeft als gevolg dat het aanbod krimpt.

- Materialen in een vaste, overzichtelijke ruimte

Als laatste wordt aanbevolen om de materialen in een vaste, overzichtelijke ruimte te bewaren. Alle bovenbouwleerkrachten weten het kleutermagazijn te vinden wanneer zij een atelier of CKV-les geven en ook zijn de leerkrachten tevreden dat zij voor de CKV-ateliers materiaal mogen bestellen. Toch is het niet helemaal helder waar alle materialen voor de bovenbouw zich bevinden, en welke materialen de bovenbouw heeft. Zo is bijvoorbeeld niet bekend waar de techniekmaterialen uit het oude technieklokaal zijn gebleven.

- Onderzoek wat de onderbouw en middenbouw willen leren

Wat de leerlingen in de bovenbouw willen leren hoeft niet hetzelfde te zijn als wat de leerlingen in de onderbouw en de middenbouw willen leren. Om een volledig beeld te krijgen van wat de leerlingen op de basisschool willen leren tijdens de CKV-ateliers is vervolgonderzoek nodig. Daarom wordt aanbevolen om de digitale enquêtes ook in de middenbouw af te nemen, en om in de onderbouw speciale klassikale enquêtes - op papier en met afbeeldingen - af te nemen.

5. Bronnen

- Basismonitor Groningen. (2020). *Oost/Lewenborg: Opgroeien*. Geraadpleegd op 9 oktober 2020 van <https://basismonitor-groningen.nl/kompasvangroningen/>
- Besten, den R. (2016). 'Toetscultuur'. Geraadpleegd op 18 september 2020 van www.poraad.nl
- Bosch, K., & Dieleman, C. (2018). Leereffect van drama: de onterecht ondergeschikte rol van theatereducatie. *Cultuur+Educatie*, 17(49). https://lkca.nl/wp-content/uploads/2020/01/ce49_leereffecten-van-drama_-karlot_bosch_cock_dieleman-1.pdf
- Bussemaker, J. (2013). *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*. [PDF, kamerstuk]. Gedownload op 11 september 2020 van www.rijksoverheid.nl
- Cito. (2016). *Kunstzinnige oriëntatie: Technisch rapport over resultaten Peil.onderzoek 2015*. Gedownload op 17 september 2020 van www.onderwijsinspectie.nl
- Cultuureducatie met kwaliteit. (Z.d.). *Wat is CMK?* Geraadpleegd op 17 september 2020 van www.cmkgroningen.nl
- Dutch Charts. (2020). *Dutch single top 100*. Geraadpleegd op 10 oktober 2020 van www.dutchcharts.nl
- Feldman, R. S. (2016). *Ontwikkelingspsychologie* (7de editie). Londen, Pearson Education.
- GROND: 'Buiten de vakken kleuren' Cultuureducatie in verbinding met andere leerdomeinen. (2019, 23 juli). Hanzehogeschool Groningen, University of Applied Sciences. <https://www.hanze.nl/nld/onderwijs/maatschappij/pedagogische-academie/bedrijven-en-werkveld/grond/groninger-onderwijsdag-kunst-cultuureducatie-wetenschap-technologie>
- Kaimal, G., Ray, K., & Muniz, J. (2016). *Reduction of Cortisol Levels and Participants' Responses Following Art Making*. *Art Therapy*, 33(2), 74–80. <https://doi.org/10.1080/07421656.2016.1166832>
- KPN. (2016). *Factsheet 'Hoe overleef ik mijn eerste mobiel'*. Geraadpleegd op 10 oktober 2020 van <https://www.overons.kpn/content/downloads/news/Factsheet-eerste-mobiel.pdf>
- Kunst & Cultuur. (2020). *CKV – Culturele en Kunstzinnige vorming*. Geraadpleegd op 14 september 2020 van www.kunstencultuur.nl
- Psyned. (Z.d.). *Gevolgen van stress: de psychische en lichamelijke gevolgen van chronische stress*. Geraadpleegd op 21 september 2020 van www.psyned.nl
- Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam. (2016). Groepsleerkrachten hebben de sleutel tot goed cultuuronderwijs. De vele gezichten van cultuur, 2016(5). https://kcr.nl/media/134275/0534_kcr-magazine_online_wt.pdf
- Kyung Hee Kim. (2011). *The Creativity Crisis: The Decrease in Creative Thinking Scores on the Torrance Tests of Creative Thinking*. Gedownload op 18 september 2020 van www.tandfonline.com
- Landelijk kennisinstituut cultuureducatie en amateurkunst (z.d.) 'Definities kernbegrippen sector', in: Landelijk kennisinstituut cultuureducatie en amateurkunst. <http://www.lkca.nl/kennis-a-z/begrippen#ce> (Geraadpleegd op 14 september 2020)

- Mieras, M. (2012, 9 januari). *Kunsteducatie: broodnodig voor het kinderebrein*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=phQZ5J-lhTQ>
- Migchelbrink, F. (2013). *Handboek praktijkgericht onderzoek* (17de druk). Amsterdam: Uitgeverij SWP Amsterdam
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2020). Cultuuronderwijs. Kunst en cultuur | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/cultuuronderwijs>
- Nooij, J., de Graauw, C., van Essen, M., & van den Broek, A. (2018, juli). Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2017-2018: onderzoek naar de landelijke ontwikkelingen in cultuureducatie sinds 2015-2016 en in relatie tot het programma cultuureducatie met kwaliteit. ResearchNed. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/07/02/monitor-cultuureducatie-primair-onderwijs-2017-2018>
- Onderwijsinspectie. (Z.d.). *Kunstzinnige oriëntatie: Voer voor dialoog*. Geraadpleegd op 18 september 2020 van www.onderwijsinspectie.nl
- Onderwijsinspectie. (Z.d.). *Onderwijsaanbod Kunstzinnige oriëntatie*. Geraadpleegd op 18 september 2020 van www.onderwijsinspectie.nl
- Onderzoekdoen.nl. (2017, 1 juli). *5-punts en 7-punts likert schaal, waarom kiezen voor welke likert schaal?* | | Onderzoekdoen.nl. <https://www.onderzoekdoen.nl/enquete-onderzoek/likert-schaal/>
- Posthumus, H., Scholtus, S. & Walhout, J. (2019). *De nieuwe onderwijsachterstandenindicator primair onderwijs* [paper]. Gedownload op 10 oktober 2020 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2019/45/de-nieuwe-onderwijsachterstandenindicator>
- Rijksoverheid. (Z.d.). *Cultuuronderwijs*. Geraadpleegd op 11 september 2020 van www.rijksoverheid.nl
- Scherder, E. (2013). *De meetbare effecten van muziek*. Geraadpleegd op 18 september 2020 van www.handboekvoor.meermuziekindeklas.nl
- SLO. (2020). *Onderwijsdoelen kunstzinnige oriëntatie*. Geraadpleegd op 14 september 2020 van www.slo.nl
- SLO. (z.d.). *TULE inhouden & activiteiten: kunstzinnige oriëntatie*. [tule.slo.nl](http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOriëntatie/F-L54a.html). Geraadpleegd 20 oktober 2020, van <https://tule.slo.nl/KunstzinnigeOriëntatie/F-L54a.html>
- Swaab, D. (2016). *Ons creatieve brein*. Atlas Contact, Uitgeverij.
- de basisschool. (2019). *Cultuurplan*. Gedownload op 14 september 2020 van www.tkompas.nl
- Thijs, A., Fisser, P. & Hoeven, M. van der (2014). *21^e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs: een conceptueel kader*. Enschede: SLO.
- World Health Organization. (2019). What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review (2019). WHO/Europe. <https://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/what-is-the-evidence-on-the-role-of-the-arts-in-improving-health-and-well-being-a-scoping-review-2019>

- Zuk, J., Benjamin, C., Kenyon, A. & Gaab, N. (2014) *Behavioral and Neural Correlates of Executive Functioning in Musicians and Non-Musicians*. PLoS ONE 9(6): e99868.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0099868>